

811.161.1'367:811.163.41'367
<https://doi.org/10.18485/sj.2018.23.1.38>

МАЈА З. ВЕЉКОВИЋ*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 04. 01. 2018.
Прихваћен: 29. 01. 2018.

РУСКИ ОДРИЧНИ ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ
У ФУНКЦИЈИ ПРЕДИКАТА И ЊИХОВИ СРПСКИ
ЕКВИВАЛЕНТИ**

У руском језику постоје безличне реченице чији се предикат изражава одричним заменичким прилозима (*негде, некуда, некогда, незачем*), најчешће у споју са инфинитивом (иако се инфинитив у неким случајевима може изоставити). Ове руске безличне реченице преводе се на српски језик безличним или двочланим реченицама у зависности од тога да ли је реченица проширена субјекатским детерминатором, тј. да ли реченица садржи у својој структури индиректни објекат којим се изражава вршилац радње. Предикат српских реченица најчешће се изражава одговарајућим безличним или личним обликом глагола *нeмати* у споју са прилозима за место, време, узрок. Ово и јесте предмет нашег истраживања чији су резултати представљени у овом раду.

Кључне речи: одрични заменички прилог, предикат, безличност, *нeмати*.

Руске безличне реченице са одричним заменичким речима у функцији предиката у славистичкој литератури имају различит статус: Маројевић их у својој *Руској граматици* сврстава у безличне (в. Маројевић 2001²: 125,

* mveljkovic@mail.ru

** О овој теми усмено је реферисано на научном скупу „Наука и савремени универзитет 7” који је одржан 10. новембра 2017. године на Филозофском факултету у Нишу (в. Вељковић 2017: 176-177). Рад у целости досад није публикован.

130–131), код Скобљикове су разматране у оквиру инфинитивних¹ реченица (в. Скобљикова 2006: 157–158), док се у *Руској граматици* РАН ове реченице одређују као „двокомпонентне” уз схему Pron_{neg} Inf (в. РГ2 2005: 346–348). Разлог за различито тумачење ових руских реченица свакако лежи у специфичности самих одричних заменичких речи са префиксом *не-* (в. Маројевић 2001¹: 180–181, Колмакова 1999), а треба имати у виду и начин на који се изражава негација у руском језику, о чему је такође писано (в. Чурикова 2003).

Овим реченицама се, заправо, изражава посесивност у ширем смислу; на српски језик се ове руске безличне реченице преводу реченицама са одговарајућим обликом глагола *немати* у функцији предиката (в. Вељковић 2012, 2013).

У функцији предиката се у руским безличним реченицама могу наћи одричне заменичке речи са префиксом *не-* и то: 1) именичке заменице *некого*, *нечега* и 2) заменички прилози *негде*, *некуда*, *неоткуда*, *некогда* и *незачем*. Карактеристично за ове реченице је да у својој структури имају обавезан инфинитив (који може бити изостављен), али и да могу служити за изражавање периферне посесивности уколико су проширене субјекатским детерминатором израженим обликом датива (субјекат посесивности, тј. посесор). У српском језику овим руским безличним реченицама најчешће одговарају реченице са предикатом израженим личним или безличним обликом глагола *немати*, у зависности од тога да ли се реченицом изражава посесивност или не.

Предмет овог истраживања биле су само руске безличне реченице са одричним заменичким прилозима у функцији предиката и њихови српски еквиваленти. Грађа је ексцерпирана из романа Ф. М. Достојевског „Подросток” и његовог српског превода Милене и Радмила Маројевића².

Метод који смо у раду користили је конфронтациони; иако је истраживањем обухваћен роман у целини, релативно мали број примера (свега 17) био је пресудан да се одлучимо за квалитативни, а не за квантитативни вид анализе.

а) негде

У анализираном роману посведочено је свега три примера безличних реченица са одричним заменичким прилогом за место *негде* у функцији предиката.

¹ Бабајцева у *Синтакси руског језика* у фусноти на страници 229 упућује на литературу коју је корисно погледати у вези са разграничењем руских инфинитивних, безличних и безлично-инфинитивних реченица (Бабајцева 2015: 229).

² Потпуни библиографски подаци о коришћеним изворима налазе се на крају рада у делу *Извори*.

Погледајмо пример руске безличне реченице у прошлом времену:

ф1³

Правда, под надежду денег никто не давал, заняты *негде было*, и пока терпели.

Дост Подр ч1 г1 VIII

Додуше, новац нико није давао на рачун тога, *није се имало где позајмити* и засад се трпело.

Дост Д1 25

У наведеном примеру је предикат у руској реченици изражен одричним заменичким прилогом *негде* и инфинитивом *заняты*, а категорија времена се изражава безличним обликом копулативног глагола *быть* у прошлом времену (облик средњег рода *было*). Реченица није проширена субјекатским детерминатором јер се њоме не исказује значење поседовања, тако да у српском језику налазимо такође безличну реченицу са предикатом израженим одговарајућим безличним обликом перфекта глагола *немати* и заменички прилог *где* у функцији адвербијала за место; инфинитив је преведен такође инфинитивом (*позајмити*). Уместо облика глагола *немати* (*није се имало*) у перфекту је могуће у одређеним ситуацијама употребити глагол *бити* у безличном облику (*није било*) што овде није случај. Постоји и могућност да се уместо инфинитива у преводу искористи конструкција *да*+презент (*да се позајми*).

Нормалан ред речи представљен је у следећем примеру:

ф2

Подписка перешла наконец на улицу, но *негде было* писать.

Дост Подр ч1 г5 II

Уписивање се пренело најзад на улицу, али није се *имало на чему* писати.

Дост Д1 105

У наведеном примеру је безлична реченица такође у прошлом времену. Глагол *писать* дозволио је преводиоцу да уместо прилога *где* као адвербијал за место у преводу употреби локатив са предлогом *на чему*. У руској реченици нема субјекатског детерминатора тако да је и реченица на српском безлична.

Уколико је у руској безличној реченици присутан детерминатор, у српском језику ће се користити лична, тј. двочлана реченица. Погледајмо пример:

³ С обзиром на то да је примера свега седамнаест, желели смо да сачувамо и евентуални хронолошки преглед анализираних реченица: ознака испред сваког примера означава редни број фише.

ф7

[...] всегда по вечерам в его комнатку приходил Версиков; всегда приходил я, да и *негде мне было* и быть; [...].

Дост Подр ч3 г3 III

[...] у његову собу је стално увече долазио Версиков; увек сам ја долазио, а *нисам ни имао где друго да будем*;

Дост Д2 124

У примеру који смо навели руска безлична реченица је у прошлом времену, тако да је у саставу предиката и облик средњег рода копулативног глагола *быть* (*было*) који свакако треба разликовати од пунозначног глагола *быть* који се у овој реченици налази у инфинитиву. Посесор је у руском језику исказан дативом личне заменице првог лица, док је у српском језику изражен номинативом личне заменице *ја* и у функцији је граматичког субјекта. У овом примеру је преводилац уместо инфинитива употребио конструкцију *да*+презент.

б) некуда

У анализираном роману посведочен је само један пример безличне реченице са одричним заменичким прилогом за место *некуда* у функцији предиката:

ф13

Да ведь несчастному **князю** Николаю Ивановичу почти и *некуда спастись* теперь от всей этой интриги [...]

Дост Подр ч3 г9 I

Та несрећни **кнез** Николај Иванович скоро да *нема куд* сад да се склони од читаве ове сплетке [...].

Дост Д2 168

Руска безлична реченица је у садашњем времену тако да је предикат изражен заменичким прилогом за место *некуда* уз допуну глагола у инфинитиву. Субјекатски предикат је присутан и изражен је дативом једнине именице *князь*. У преводу је реченица двочлана са граматичким субјектом израженим номинативом једнине именице *кнез* и обликом трећег лица једнине презент глагола *немати* у функцији предиката уз прилог *куд* и конструкцијом *да*+презент (*да се склони*).

в) неоткуда

У анализираном роману није било примера безличних реченица са одричним заменичким прилогом за место *неоткуда* у функцији предиката.

г) некогда

У анализираном роману посведочено је једанаест примера безличних реченица са одричним заменичким прилогом за време *некогда* у функцији предиката.

Веома су ретки примери безличних реченица са заменичким прилогом *некогда* без субјекатског детерминатора. У таквим случајевима ће и реченица у српском језику бити безлична. Навешћемо пример посведочен у истраживаном корпусу:

ф17

Опять повторяю: рассудить было некогда.

Дост Подр ч3 г12 IV

Опет понављам: *није се имало кад размишљати.*

Дост Д2 320

Руска безлична реченица је у наведеном примеру у прошлом времену што закључујемо на основу присуства безличног облика помоћног глагола *быть* (облик средњег рода *было*); инфинитив је у препозицији, а сам глагол је свршеног вида. Како субјекатски детерминатор није изражен нити га је могуће васпоставити из ширег контекста, у српском преводу налазимо такође безличну реченицу; руски инфинитив преведен је такође инфинитивом, али је употребљен глагол несвршеног вида.

Руске безличне реченице са заменичким прилогом за време *некогда* на српски језик се преводе на исти начин као и реченице са прилогом *негде*, тачније: у преводу се користи одговарајући лични или безлични облик глагола *имати* и заменички прилог за време *кад(а)*, с тим што се уместо прилога као преводна варијанта може искористити и именица *време* у генитиву, као у следећем примеру:

ф4

[...] и как я вас тогда принял, но теперь [**мне**] *некогда* [**говорить**] об этом, Татьяна Павловна не даст рассказать.

Дост Подр ч1 г6 IV

[...] и како сам вас тада примио, али [**ја**] сада *немам времена да* о томе говорим, Татјана Павловна ми неће дати да испричам.

Дост Д1 148

Код наведеног примера можемо приметити да је у руском језику било потребно на основу ширег контекста васпоставити субјекат посесивности и исказати га дативом, а на основу ширег контекста могуће је васпоставити и одговарајући инфинитив који је и преводилац препознао и на српски језик превео конструкцијом *да*+презент. У српском језику реченица је лична, дакле

двочлана са изостављеним граматичким субјектом о којем информацију добијамо на основу првог лица једнине презента глагола *немати*, облика којим је изражен предикат.

Субјекат посесивности, тј. субјекатски детерминатор у руској безличној реченици може бити изостављен и када је инфинитив у препозицији а сама реченица у прошлом времену. Погледајмо пример ексцерпиран из анализираниог корпуса:

ф5

Но очень много *думать* об этом [**мне**]
было некогда: у меня в голове сидел
Крафт.

Дост Подр ч1 г9 I

Али [**ја**] *нисам имао времена да*
много *размишља*м о томе: на уму
ми је непрекидно био Крафт.

Дост Д1 195

У примеру који смо навели у руској безличној реченици васпостављен је субјекатски детерминатор исказан дативом личне заменице за прво лице, а информацију о томе налазимо у ширем контексту, тачније: у реченици која следи након безличне где је субјекат посесивности изражен генитивом једнине личне заменице за прво лице са предлогом *у*. И сада је у преводу уместо прилога *кад* употребљена именица *време* у генитиву једнине.

Једини руски одрични заменички прилог који може и самостално да врши функцију предиката, тј. који не захтева увек допуну у инфинитиву јесте управо прилог *некогда*. У анализираној грађи посведочене су и овакве безличне реченице:

ф10

А что, откажет она ему, как ты думаешь?
– Прощай, [**мне**] *некогда*, – оборвала
Лиза, [...].

Дост Подр ч2 г3 IV

А хоће ли га она одбити, шта мислиш?
– Збогом, [**ја**] *немам времена* – пре-
киде Лиза разговор, [...].

Дост Д1 303

У српском језику у наведеном примеру као еквивалент руске безличне реченице појављује се двочлана реченица са изостављеним граматичким субјектом, а граматички објекат је уједно и посесум и изражен је генитивом једнине именице *време*.

Безлична реченица са предикатом израженим одричним заменичким прилогом *некогда* који нема допуну у инфинитиву може бити и зависна компонента зависно-сложене реченице:

ф11

[...] он совсем бы выровнялся и стал бы счастлив. Жаль, что [**мне**] некогда... да проедем вместе немного, я бы тебе сообщил кое-что...

Дост Подр ч2 г3 IV

[...] постао би потпуно уравнотежен и срећан. Штета што *немам времена*... али хајде да те мало повезем, испричаћу ти понешто.

Дост Д1 302

Субјекат посесивности у наведеном примеру постоји, али је неизражен, што је случај и код руске и код српске реченице, те се, као и код ранијих примера, васпостављање изостављеног реченичног члана врши на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације. Дакле, пошто посесор у структури ове руске безличне реченице ипак постоји, у српском језику ће реченица бити двочлана, док је предикат изражен обликом првог лица једнине садашњег времена глагола *немати*, а објекат је, као и у претходном примеру, изражен генитивом једнине именице *време*.

У анализираном роману посведочени су и примери безличних реченица са заменичким прилогом *некогда* и израженим субјекатским детерминатором, без допуне у инфинитиву; најпре ћемо навести реченицу у садашњем а затим у прошлом времену:

ф8

– Я, князь, – начал было я...

– **Мне**, право, *некогда*, Аркадий Макарович, я сейчас еду.

– Одну минутку, князь, мне очень важно; [...].

Дост Подр ч2 г2 III

– Ја, кнеже... – почех.

– Заиста *немам кад*, Аркадије Макаровичу, одмах морам да идем.

– Један тренутак, кнеже, ствар је веома важна; [...].

Дост Д1 283

ф14

Странный мальчик повернулся и вышел. **Мне** только *было некогда*, но я положил непременно разыскать его вскорости, только что улажу наши дела.

Дост Подр ч3 г10 II

Чудни дечак се окрену и изађе. Тада *нисам имао времена*, али сам наумио да га обавезно ускоро нађем, чим посвршавам наше послове.

Дост Д2 266

Субјекатски детерминатор може доћи у постпозицији, тј. налазити се после заменичког прилога *некогда*, као у следећем примеру:

ф15

О! я не стану описывать мои чувства, да и *некогда* **мне** [их описывать], но отмечу лишь одно: [...].

Дост Подр ч3 г12 II

О! Нећу описивати шта сам осећао, а и *времена немам* [да их описујем], али истичем једну ствар: [...].

Дост Д2 313

У наведеном примеру је у руској безличној реченици у садашњем времену изостављен инфинитив али и његова допуна; у преводу је реченица двочлана са изостављеним граматичким субјектом који се може васпоставити на основу предиката (*[ја]* *немам*). Уместо прилога *кад* употребљена је именица *време* у генитиву јединине.

Када се ради о руским безличним реченицама са прилогом *некогда* у функцији предиката, уколико је реченица у прошлом времену, субјекатски детерминатор изражен дативом и заменички прилог могу мењати места (*[мне некогда : некогда мне]* *было*), тј. распоред реченичних чланова може бити различит, али се те разлике углавном не одражавају на превод, о чему сведоче следећа два примера:

ф3

Да, я мечтал изо всех сил и до того, что **мне некогда было** разговаривать; [...].

Дост Подр ч1 г5 III

Јесте, маштао сам свим бићем и толико да *нисам имао кад да* разговарам; [...].

Дост Д1 108

ф9

Только *некогда* **мне было** вникать тогда ни в какие интриги, [...].

Дост Подр ч2 г3 II

Само што тада *нисам имао кад да се удубљујем* ни у какве сплетке, [...].

Дост Д1 292

Оба наведена примера за преводне еквиваленте имају двочлане реченице са изостављеним граматичким субјектом чији су предикати исказани перфектом глагола *немати* (*нисам имао*) уз прилог *кад*; оба руска инфинитива су несвршеног вида и преведена су конструкцијама *да*+презент глагола који су такође несвршеног вида.

Навешћемо и једини посведочени пример руске безличне реченице са заменичким прилогом *некогда* у којој би посесор, да је изражен, требало да има облик датива личне заменице *мы*:

ф16

<p>Уж конечно, в этом сумасшедшем известии даже с первого взгляда заключалось нечто несообразное, но <u>обдумывать</u> [нам] было некогда, потому что в сущности все было ужасно правдоподобно.</p> <p>Дост Подр ч3 г12 III</p>		<p>Наравно, у тој лудој вести чак је и на први поглед било нечег противречног, али <i>нисмо имали времена</i> да размишљамо, јер је, у суштини, све било јако уверљиво.</p> <p>Дост Д2 317</p>
---	--	--

Инфинитив је у наведеном примеру присутан и то у препозицији у односу на заменички прилог. У српској реченици је посесор такође изостављен, али се може васпоставити на основу предиката.

д) *незачем*

У анализираном роману посведочено је свега два примера безличних реченица са одричним заменичким прилогом *незачем* у функцији предиката.

Субјекат посесивности је у следећем примеру изостављен, а васпоставља се на основу ширег контекста; предикат је у руској реченици изражен заменичким прилогом *незачем* и инфинитивом, док у српском преводу налазимо израз *нема потребе* и конструкцију *да+презент* за руски инфинитив:

ф12

<p>От холода еще сильнее будут гореть, стоит только рукой достать одно березовое полено... да и <i>незачем</i> совсем <u>доставать</u> полено: [...].</p> <p>Дост Подр ч2 г9 I</p>		<p>На хладноћи ће још боље горети, треба само да дохватим једну березову цепаницу... а уопште <i>нема потребе</i> ни <u>да дохватам</u> цепаницу: [...].</p> <p>Дост Д2 56</p>
--	--	--

У руским безличним реченицама са одричним заменичким прилогом *незачем* инфинитив такође може бити изостављен, тако да би реченица формално могла имати само предикат исказан прилогом:

фб

<p>Вам ужасно хочется, чтоб я сходил к какой-нибудь здешней Жозефине и пришел, вам донести. <i>Незачем</i>; я и сам еще тринадцать лет видел женскую наготу, всю; с тех пор и почувствовал омерзение..</p> <p>Дост Подр ч1 г2 III</p>		<p>Ви бисте страшно волели да ја одем код неке овдашње Жозефине и дођем да вам испричам. <i>Нема потребе</i>; и сам сам од тринаест година видео женску голотињу, и то скроз; отада и осећам одвратност.</p> <p>Дост Д1 40</p>
---	--	--

У наведеном примеру посесор није изражен, али би могао бити исказан дативом личне заменице за друго лице *вы* а васпостављен би био на основу ширег контекста. У преводу налазимо исто што и у претходном примеру – израз *Нема потребе*.

ИЗВОРИ

Дост Подр — Ф. М. Достоевский. *Подросток*.

<http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0090.shtml> 2.1.2018.

Дост Д1 — Ф. М. Достојевски. *Дечко*. књ. 1. Превели Милена и Радмило Маројевић. Београд: Српски фонд словенске писмености и словенских култура. Горњи Милановац: Дечје новине. Москва: Радуга. 1992. (штампано у Москви).

Дост Д2 — Ф. М. Достојевски. *Дечко*. књ. 2. Превели Милена и Радмило Маројевић. Београд: Српски фонд словенске писмености и словенских култура. Горњи Милановац: Дечје новине. Москва: Радуга. 1992. (штампано у Москви).

ЛИТЕРАТУРА

Бабајцева 2015: В. В. Бабајцева, *Синтаксис русског језика*. Монографија. Москва: Флинта, Наука.

Вельковић 2012: М. Вельковић, *Руске посесивне реченице са глаголом иметъ и њихови српски еквиваленти* (сажетак на српском језику, резиме на руском језику), Универзитет у Нишу, Научни скуп Наука и савремени универзитет, 10–11. новембар 2011. Књига резимеа, Ниш, 2011. с. 160–161; Филологија и универзитет, Тематски зборник радова, Научни скуп Наука и савремени универзитет 1,

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Издавачки центар, Ниш, 2012. с. 914–931.

Вельковић 2013: М. Вельковић, *Руске посесивне реченице и њихови српски еквиваленти (Логичко-семантички и формалнограматички аспект)*, Научни диалози, Сборник посветен на 10-годишнината од научното партнерство меѓу Филолошког и Филозофског факултета на Универзитетите во Велико Трново и Ниш, Филолошког факултет (Велико Трново), Филозофски факултет (Ниш), Велико Трново, 2012, с. 53–74.

Вельковић 2017: М. Вельковић, Руски одрични заменички прилози у функцији предиката и њихови српски еквиваленти, у: *Наука и савремени универзитет 7*, Књига резимеа, Ниш: Филозофски факултет, 176–177.

Колмакова 1999: В. В. Колмакова, *Отрицательные местоимения с ни- и не- их статус в системе частей речи*. <<http://www.dissercat.com/content/otritsatelnye-mestoimeniya-s-ni-i-ne-ikh-status-v-sisteme-chastei-rechi#ixzz53bSgAQhX>> 2.1.2018.

Маројевић 2001¹: Радмило Мароевич. *Русская грамматика: Сопоставительная грамматика русского и сербского языков с историческими комментариями*. Том I. Типология. Фонология. Морфология имени. Москва — Белград, 2001.

Маројевић 2001²: Радмило Мароевич. *Русская грамматика: Сопоставительная грамматика русского и сербского языков с историческими комментариями*. Том II. Морфология глагола. Синтаксис. Теория перевода. Москва — Белград, 2001.

РГ2 2005: *Русская грамматика*. Том II. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Москва, 2005 (1980).

Скобљикова 2006: Е. С. Скобљикова. *Современный русский язык. Синтаксис простого предложения (теоретический курс)*. Учебное пособие. Третье издание, исправленное и дополненное. Москва: Флинта, Наука.

Чурикова 2003: С.М. Чурикова. *Двойное отрицание в предложениях типа Поговорить не о чем // II Международные Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность (Казань, 11–13 декабря 2003 г.): Труды и материалы: В 2 т. / Под общ. ред. К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева.* – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2003. – Т. 2. – С. 48–49.

РУССКИЕ ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ МЕСТОИМЕННЫЕ НАРЕЧИЯ
В ФУНКЦИИ СКАЗУЕМОГО И ИХ СЕРБСКИЕ
ЭКВИВАЛЕНТЫ

Резюме

В русском языке существуют безличные предложения, сказуемое которых выражается отрицательными местоименными наречиями (*негде, некуда, некогда, незачем*), чаще всего в сочетании с инфинитивом глагола (хотя инфинитив иногда опускается). Эти русские безличные предложения переводят на сербский язык безличными или двусоставными предложениями, в зависимости от наличия или отсутствия в предложении субъекта, т.е. косвенного дополнения со значением производителя действия. Сказуемое сербских предложений чаще всего выражается соответствующей личной или безличной формой глагола *немати* в сочетании с наречиями времени, места, причины. Это и является предметом данного исследования, результаты которого представлены в настоящей статье.

Ключевые слова: отрицательное местоименное наречие, сказуемое, безличность, *немати*.

Маја З. Велькович